

PROGRAM RADA NA IZRADI MODELA ZA UREĐENJE OSNOVNE TERITORIJALNE JEDINICE

Marko GOSTOVIĆ — Novi Sad*

ZUSAMMENFASSUNG — Bei uns bestehen zwei Institutionen die sich mit der Territorialregelung befassen: es ist für die kleinere Bereiche die Flurbereinigung und die Raumplanung für die breiteren Territorien. Die Flurbereinigung als eine agrar-technische Operation hat bei uns schon Tradition. Die Raumplanung wird dagegen vor kurzem eingeführt, und mit ihr die wirtschaftliche, und soziale Entwicklung auf der gewissen breiteren Territorien geplant. Infolge der Hauptaufgaben dieser zwei Institutionen ist der Verfasser der Überzeugung, dass in der Zukunft eine neue Institution nötig sein wird. Sie soll Charakter von Planung und Projektierung aufweisen, und hat die Regelaufgabe des Siedlungsgebietes und seiner Arbeitszone zu erfüllen. Dazu sind die umfangreiche wissenschaftliche Untersuchungen notwendig, deren Programm im Artikel angegeben wird.

1. PROBLEMATIKA

Kod nas postoje dve institucije koje se bave uređenjem teritorije, komasacija zemljišta i prostorno planiranje. Komasacija, kao agrarno-tehnička operacija, ima dugu tradiciju, koristi se neposredno posle ukidanja kmetstva 1848. godine. Mada su u posleratnom vremenu unete izvesne novine, ona se uglavnom svodi na grupisanje parcela, uz novu putnu i, po potrebi, kanalsku mrežu, a za osnovni zadatak ima postizanje boljih rezultata u poljoprivrednoj proizvodnji. Prostorno planiranje se koristi odnedavna; njime se vrši planiranje ekonomskog i socijalnog života i ima za opšti zadatak usmeravanje razvoja na određenoj teritoriji.

Imajući u vidu osnovne zadatke ove dve institucije, uskoro će se javiti potreba za jednim novi mvidom planiranja. Ta nužnost će nastupiti kada razvoj industrije dostigne potrebni nivo, odnosno, kada radnička klasa postigne takvu proizvodnost rada pri kojoj je moguća visoka akumulacija društvenog kapitala koji će se moći orijentisati ka poljoprivredi. To će prozurokovati prelazak na industrijski način proizvodnje u poljoprivredi, koji će, opet, zahtevati novo uređenje teritorije određenih proizvodnih jedinica. Ovaj zadatak neće se moći rešiti na zadovoljavajući način ni komasacijom ni prostornim planiranjem. Biće potrebna nova institucija, koja će se po

* Adresa autora: Dr Marko Gostović dipl. inž., Poljoprivredni Fakultet, Novi Sad.

hijerarhiji planiranja nalaziti između dve pomenute, nosiće karakter i planiranja i projektovanja, a imaće za opšti zadatak uređenje teritorije osnovne teritorijalne jedinice — naselja i njegove radne zone.¹

2. ISTRAŽIVANJA

Novi vid planiranja u nas još nije dovoljno razvijen. Strana iskustva se samo delimično mogu koristiti, jer se mora imati u vidu koncepcija socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede. Izvesna naša istraživanja u ovoj oblasti su nedovoljna ili nedovoljno koordinirana i, što je bitno, nemaju pred sobom krajnji cilj. Zbog toga je potrebno pristupiti naučno-istraživačkom radu putem jednog programa koji bi obuhvatio:

1. upoznavanje dosadašnjeg razvoja uređenja naselja i njegove radne zone,
2. izučavanje pojedinih elemenata koji bi činili model za uređenje osnovne teritorijalne jedinice,
3. postavljanje modela sintezom dobijenih rezultata istraživanja,
4. proveravanje modela u praksi i izradu postupka (metodologije) za njegovu primenu.

Dobijeni model morao bi, slično postojećim modelima za urbanističko planiranje osnovnih stambenih jedinica — mesnih zajednica (mikrorejona), da sadrži sve elemente potrebne za uređenje osnovne teritorijalne jedinice. Veći deo ovog rada, pošto je problematika uređenja naselja relativno više izučena, odnosio bi se na uređenje radne zone i istraživanje veza između naselja i radne zone.

Polazeći od ovako postavljenog zadatka, sačinjen je program sa 15 teza. Svaka teza, osim naslova, ima ukratko dat cilj istraživanja i objašnjenje koje je pobliže određuje. Pri sastavljanju *Programa* imala se u vidu izrada modela za uslove u SAP Vojvodini. To je učinjeno jer pojedini regioni imaju specifičnosti o kojima se mora voditi računa (mogućnost korišćenja zemljišta, reljef i hidrografske prilike, mreža naselja i dr.), ali, i pored toga, veći deo ovih istraživanja imao bi opšti karakter.

3. PROGRAM ISTRAŽIVANJA

TEZA 1.: ORGANIZACIJA PROIZVODNJE U OSNOVNOJ TERITORIJALNOJ JEDINICI

CILJ: Ovo istraživanje treba da pruži osnovne postavke za uređenje naselja i njegove radne zone.

NAPOMENA: Rešavajući sva pitanja vezana za poljoprivrednu proizvodnju na određenoj teritoriji, dobiti polazne postavke za uređenje teritorije. Pri tome treba imati u vidu da se budućnost sela ne može vezati samo za poljoprivrednu proizvodnju.

¹ Sa terminom »osnovna teritorijalna jedinica« ovde se pokušava definisati teritorija koja bi bila predmet uređenja. Ranije je to bila teritorija sela. Međutim, danas je pojam sela nedovoljno određen, obično ima uže značenje i pod njim se podrazumeva naselje seoskog karaktera.

- TEZA 2.:** RAZVOJ UREĐENJA TERITORIJE
- CILJ:** Upoznavanje dosadašnjeg razvoja uređenja naselja i radne zone, kao i činilaca koji utiču na razvoj.
- NAPOMENA:** Da bi se planski pristupilo uređenju teritorije, neophodno je upoznati njen dosadašnji razvoj i postojeće stanje. Istovremeno se mogu analizirati pojedina primjenjivana rešenja, što bi moglo dati korisna saznanja.
- TEZA 3.:** SALAŠI U SAP VOJVODINI
- CILJ:** Odrediti mesto i ulogu salaša u budućem uređenju teritorije.
- NAPOMENA:** Obzirom na brojnost salaša i njihovu tradiciju, ovo je značajno pitanje. Danas, u uslovima transformacije sela, postavljaju se pitanja na koje treba odgovoriti: Da li je prerano »otpisati«
postojeći tip salaša, da li će se javiti novi tip i šta bi to značilo za uređenje teritorije?
- TEZA 4.:** GRANICA KATASTARSKE OPŠTINE I NJENO ODREĐIVANJE KAO GRANICE RADNE ZONE NASELJA
- CILJ:** Odrediti radnu zonu naselja.
- NAPOMENA:** Zbog mnogih promena (osnivanje naselja, izgradnja velikih objekata infrastrukture, brojne promene agrarno-posedovnih odnosa) ranije određene granice katastarskih opština više ne definišu radne zone (atar) većeg broja naselja. Pošto je uređenje teritorije vezano najčešće baš za granice katastarske opštine, potrebno je odrediti elemente za njihovo definisanje (zavisno od ekonomskih, prirodnih i stvorenih uslova).
- TEZA 5.:** VELIČINA KUĆIŠTA U NASELJU
- CILJ:** Odrediti veličinu kućišta za pojedine kategorije domaćinstava.
- NAPOMENA:** Imajući u vidu da u naseljima ima više kategorija domaćinstava obzirom na delatnost (uzmimo podelu: poljoprivredna, mešovita i nepoljoprivredna), potrebno je odrediti veličinu kućišta za pojedine kategorije. Isto tako, treba odrediti način za dobijanje potrebnog broja pojedinih tipova kućišta — zavisno od predviđenog tempa deagrarizacije sela.
- TEZA 6.:** UREĐENJE NASELJA I MESTO I ULOGA NASELJA U UREĐENJU TERITORIJE OSNOVNE JEDINICE
- CILJ:** Prilagoditi dosadašnja saznanja o uređenju naselja novim uslovima,
- NAPOMENA:** Koristeći relativno bogata saznanja o uređenju naselja, izraditi novi model imajući u vidu jedinstvo naselja i radne zone. Posebno obratiti pažnju izučavanju mesta i uloge naselja u uređenju teritorije radne zone, kao i međusobnih veza na relaciji naselje—radna zona.

TEZA 7.: OPTIMALNA VELIČINA RADNE JEDINICE OBZIROM NA VRSTU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I OPTIMALNA VELIČINA I OBLIK PARCELE SA OSVRTOM NA PITANJE LOKACIJE DRUŠTVENOG POSEDA U RADNOJ ZONI

CILJ: Odrediti optimalnu veličinu radne jedinice, najpovoljniji oblik i veličinu parcele društvenog poseda i utvrditi principe lokacije društvenog poseda.

NAPOMENA: Rešavanje ovih zadataka je značajno za poljoprivrednu proizvodnju, ali i za uređenje teritorije, jer se radi o važnim elementima uređenja teritorije; osim toga, društveni posed treba da bude okosnica stvaranja radne zone.

TEZA 8.: OPTIMALNI OBLIK PARCELE INDIVIDUALNOG GAZDINSTVA

CILJ: Pronaći najpovoljniji odnos širine prema dužini parcele.

NAPOMENA: Ovo istraživanje bi dalo, osim optimalnog odnosa strana parcele, i kriterij za određivanje gustine putne mreže u delu radne zone namenjenom za individualna gazdinstva. Istraživanje bi trebalo izvršiti samo za najčešće zastupljene veličine parcela (npr.: prema popisu iz 1969. godine, u SAP Vojvodini je u proseku:

— poljoprivredno domaćinstvo imalo	4,65 ha
— mešovito domaćinstvo imalo	2,60 ha
— nepoljoprivredno domaćinstvo imalo	1,03 ha).

TEZA 9.: UTICAJ ORIJENTACIJE PARCELE (SETVE) NA PRINOSE

CILJ: Utvrditi da li je od značaja orijentacija parcele (njene du.e strane) u odnosu na strane sveta

NAPOMENA: Izvršiti eksperimente sa najviše zastupljenim kulturama pri različitoj orijentaciji parcela. Ukoliko se pokaže da ima razlike u prinosima, to bi značilo da je neophodno voditi računa o orijentaciji parcele, a ujedno bi uticalo i na orijentaciju putne mreže u radnoj zoni.

TEZA 10.: KANALSKA MREŽA

CILJ: Dobiti načela za projektovanje kanalske mreže.

NAPOMENA: Kanalska mreža čini kostur organizacije teritorije radne zone, njen elemenat kojem se moraju prilagoditi putna mreža, orijentacija parcela i dr. Zbog toga se pri njenom projektovanju mora voditi računa ne samo o hidrotehničkim normama, već i o pomenutoj činjenici.

TEZA 11.: PUTNA MREŽA U RADNOJ ZONI

CILJ: Izraditi sheme putne mreže radne zone.

NAPOMENA: Sve veći prinosi, specifičnost transporta u poljoprivredi i veliki udeo transportnih troškova u ukupnim troškovima proizvodnje zahtevaju racionalno rešenje putne mreže. U shemi

bi trebalo odrediti pravce pružanja puteva, gustinu mreže, širinu puteva obzirom na kategoriju, kriterijum o potrebi izgradnje kolovoza na određenim pravcima, odnos prema kanalskoj mreži itd.

TEZA 12.: ANALIZA PRIRODNIH ČINIoca OBZIROM NA POTREBE UREĐENJA TERITORIJE

CILJ: Utvrditi način analiziranja prirodnih činioca.

NAPOMENA: Pošto se ne može primenjivati standardna analiza, korišćena pri urbanističkom i prostornom planiranju, potrebno je izučavanju prirodnih činioca prići imajući pred sobom potrebe uređenja teritorije (npr.: pedologija — poljoprivredna proizvodnja) vetrovi, erozija — zaštitni šumski pojasevi).

TEZA 13.: MODEL UREĐENJA OSNOVNE TERITORIJALNE JEDINICE

CILJ: Izraditi model za uređenje osnovne teritorijalne jedinice

NAPOMENA: Sintezom rezultata prethodnih istraživanja, izraditi model, koji bi imao sve potrebne elemente za uređenje naselja i radne zone. Dobijeni model je potrebno proveriti u praksi.

TEZA 14.: METODOLOGIJA UREĐENJA OSNOVNE TERITORIJALNE JEDINICE

CILJ: Razraditi postupak za primenu modela u praksi.

NAPOMENA: Da bi se olakšala primena modela, treba razraditi postupak i ujedno dati primer primene.

TEZA 15.: OPTIMALNI IZBOR OPŠTINA U KOJIMA ĆE SE U PREDVIĐENOM VREMENU PRISTUPITI UREĐENJU TERITORIJE

CILJ: Utvrditi redosled opština u kojima će se izvoditi radovi na uređenju teritorije.

NAPOMENA: Obzirom da se za ovu svrhu angažuju i sredstva širih društveno-političkih zajednica, treba utvrditi redosled izvođenja radova. Osnovni kriterij bi mogao da bude planirani dohodak po hektaru, ali se ne smeju ispustiti iz vida ni drugi činioci, kao npr.: regionalni razvoj.

4. PRIMER PRISTUPA ISTRAŽIVANJIMA

U ovu svrhu može da posluži program istraživanja za tezu *Uticao orijentacije parcele (setve) na prinose*.²

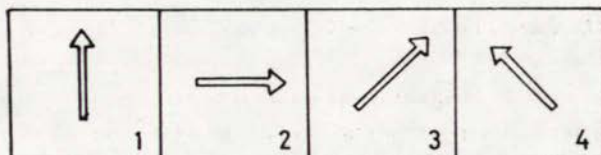
² Istraživanja po ovoj tezi su započeta 1974. godine. Inače povod za istraživanje daje i organizacija teritorije sela izvršena u Bačkoj krajem XVIII veka. Naime, primećuje se nastojanje da parcele budu orijentisane u rezultujućem pravcu u odnosu na pravac severa i pravac dominantnog vetra.

Prema sovjetskim istraživanjima, parcele treba orijentisati u meridijskom pravcu jer to doprinosi povećanju prinosa i do 15%.³ Ovo ukazuje na potrebu da se izvrše istraživanja u našim klimatskim uslovima.

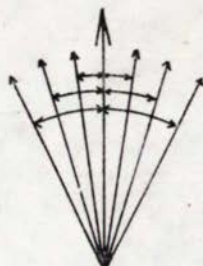
Eksperimente treba izvršiti sa kulturama koje su najviše zastupljene (u SAP Vojvodini to su: pšenica, kukuruz, šećerna repa i suncokret), po mogućnosti u dve faze:

1. Prvo bi trebalo utvrditi da li orijentacija parcele (setve) utiče na prinose izabranih kultura, kakav je i koliki taj uticaj. U tu svrhu, za svaku ispitivanu kulturu, setvu izvršiti na četiri polja s orijentacijom prema sl. 1.

2. Ukoliko predhodna istraživanja pokažu da postoji najpovoljniji pravac, u ovoj fazi treba ispitati veličinu dozvoljenog odstupanja od tog pravca, a da to ne utiče negativno na prinose. Radi toga treba izvršiti nove eksperimente, pri kojima bi se setva vršila u pravcima pomerenim u odnosu na osnovni za 10°, 20° i 30° na jednu i drugu stranu — prema sl. 2.

Sl. 1

Sl. 2

Napomena: Eksperimente bi trebalo izvršiti u uslovima sa i bez navodnjavanja.

Ova istraživanja bi dala odgovor da li je potrebno voditi računa o orijentaciji parcela, odnosno, putne mreže.

5. ZAKLJUČAK

Rad na programu zahteva duže vreme, verovatno 7—10 godina, i složenog je karaktera jer je interdisciplinaran, te zahteva timski rad. Nosioци posla bi bili ekonomisti, agronomi, geodeti, građevinci, urbanisti i sociolozi.

Obzirom na iskustvo geodeta pri radovima na komasaciji zemljišta, uređenju naselja, projektovanju kanalske i putne mreže i dr., zadatak geodeta na ovim poslovima bi bio obiman, bilo kao nosioca, bilo kao saradnika u pojedinim tezama.

³ Burihin i dr.: Zemleustroiteljnoe projektirovanie i organizacija zemleustroiteljnih rabot, Moskva, 1961.

Veći broj teza bi trebalo permanentno istraživati, jer se menjaju uslovi i pojedine veličine, npr.: porast jačine radnih agregata utiče na povećanje površine parcele.

Obzirom na interdisciplinarni karakter i neistraženost ove oblasti, teško je postaviti jedan ovakav program, posmatran u celini, s jedne strane, a s druge strane, nemoguće je definisati unapred sve teze. Zbog toga, ovako date teze, imaju radni naslov i samo orijentaciono dat cilj. Pojedine teze će moći pobliže odrediti tek tim istraživača, koji će pristupiti radu na konkretnom zadatku.

